

Negatívne hlasovanie – koncept demokratickej volebnej procedúry*

MICHAL MOCHŤAK, PAVEL DUFEK**

Abstract: Negative voting – the concept of democratic voting procedure

The paper shall introduce the concept of negative voting, which is based on an endeavor to more freely show our personal preference during elections. A theoretical principle is derived from perception of Dahl's democratic process criteria, liberal concepts of freedom, equality and justice. In particular situations, this principle increases the rate of formal freedom for individual voter.

Keywords: negative voting, freedom, justice, democracy, criteria for a democratic process

1. Úvod

Volebné systémy a ich formálne aspekty naplňujúce princípy demokracie, predstavujú významný zlomok normatívnych východísk, ktoré podporujú vývoj zdravej občianskej spoločnosti. Voľby, ako spôsob vyjadrenia preferencie pritom charakterizuje distribučný kanál, ktorým sa moc legitimuje (porov. Schumpeter 1976: 269). V istých prípadoch však tieto kanály chýbajú, alebo nie sú vytvorené vhodné podmienky pre ich reálne využitie (viď Dahl 2006). Čo ak občan spoločnosti chce vyjadriť svoju vôľu, ale jeho možnosti ako tak urobiť nepovažuje za dostatočne slobodné, prípadne reálne naplniteľné?

Cieľom textu je prezentovať návrh negatívneho hlasovania, ako formu vyjadrenia osobnej preferencie v akte voľby, ktorá rozširuje okruh možností a zahŕňa významný činiteľ umožňujúci odmietnutie istého subjektu, kandidáta, alebo agendy. Konceptne je definovaný na Dahlovej teórii demokracie, princípoch liberalizmu a republikánskeho pojatia spoločnosti. Jeho základy sú zároveň vystavané na kritériách demokratického procesu, aktívnej občianskej participácie a liberálne-republikánskom chápaní konceptu slobody, spravodlivosti a rovnosti.

To, ako spoločnosť vníma skutočné uplatňovanie právnych noriem a ich aplikáciu do praxe, sa v prípade volebných procedúr vo veľkej miere prehliada. V ponovembrovom období

---

* Štúdia je napísaná na základe bakalárskej práce „Negatívne hlasovanie – koncept demokratickej volebnej procedúry“, ktorá bola obhájená Michalom Mochťakom v máji 2009 na Fakulte sociálnych štúdií Masarykovej univerzity v Brne.

** Michal Mochťak je študentom magisterských oborov Politológia a Bezpečnostné a strategické štúdie na Fakulte sociálnych štúdií Masarykovej univerzity v Brne (mochtak@mail.muni.cz). Pavel Dufek je asistentom na Katedre politológie Fakulty sociálnych štúdií Masarykovej univerzity v Brne (pdufek@mail.muni.cz).

vývoja českej spoločnosti je uplatňovaný stále rovnaký volebný systém, ktorý napriek snahe o jeho reformu, prešiel len kozmetickými úpravami. Pri politických debatách a diskusiách o zmene status quo je prinajlepšom zahrnutá politologická perspektíva, ktorá však v mnohých prípadoch chýba, alebo je nedostačujúca a väzba na občana je ignorovaná úplne. Táto perspektíva nie je typická len pre české prostredie a príbuzné similarity je možné vysledovať i v iných konsolidovaných demokraciách.

Prezentácia negatívneho hlasovania, ako forma vyjadrenia názoru, predstavuje reflexiu, ktorá je založená na vnímaní volieb prostredníctvom občanov štátu. Voľba, ktorá zahŕňa možnosť vyjadrenia negatívnej preferencie, je normatívne ospravedlniteľná výkladom teórie demokracie a chápaním slobody, ako prostriedok vyjadrenie vlastného záujmu. Cieľom práce je vykresliť, akým spôsobom v určitých prípadoch dochádza k nemožnosti vyjadrenia postoja v akte voľby, pričom argumenty plynú z teoretického výkladu chápania demokratického procesu a liberálnych slobôd, ktoré definujú modernú spoločnosť. Koncept negatívneho hlasovania je prejavom demokratickej volebnej procedúry, ktorá dáva širší okruh možností a umožňuje zahrnúť i pozície, ktoré v súčasných volebných systémoch volič zaujať nemohol, resp. robil tak v obmedzenej miere. To vyúsťuje do teoretických záverov, ktoré sa primárne orientujú na človeka – občana a jeho pozíciu v procese legitimizácie štátnej moci.

Zámerom nie je riešiť praktické problémy so zavedením konceptu do praxe – to sa text ani nesnaží. Významným operačným prostredím sú úvahy o slobode, rovnosti a spravodlivosti, ktoré predstavujú filozofické ospravedlnenie princípu využitia negatívneho hlasovania s väzbou na občana. Predovšetkým liberálne pojmie slobody a jej interpretácia je v mnohých smeroch konfrontovaná prostredníctvom Berlinovského konceptu liberalizmu, ktorý je dávaný do kontrastu s liberálne – republikánskym prístupom Charlesa Taylora. Výsledkom je normatívne ospravedlnenie negatívneho hlasovania ako formy vyjadrenia vlastnej preferencie v akte voľby, pričom sa v úvahách zvyšuje nie len miera formálnej, ale predovšetkým reálnej slobody.

2. Pluralita pojmu „demokracia“

Slovo demokracia je v súčasnej dobe asi najčastejším termínom označujúcim prosperujúcu a vyspelú spoločnosť, pričom mnohí zo zástancov tohto názoru nemajú predstavu o podstate a obsahu pojmu. Nie je to nič neobvyklé, pretože jednotná definícia v akademickej obci neexistuje. Často sa pritom stretávame aj s nedorozumením v chápaní demokracie ako ideálneho typu a na druhej strane reálneho stavu, ktorý sa vyskytuje vo svete. Koncept negatívneho hlasovania je však primárne založený na chápaní tohto pojmu a bez obsahovej znalosti termínu je neúplná.

Ideálne-typické chápanie pojmu demokracia plní trojakú úlohu. Predovšetkým zabraňuje už naznačenej konfúzii medzi teoretickou abstrakciou a reálne existujúcimi systémami demokratickej vlády, ktoré sa ideálnemu (čistému) typu demokracie môžu viac či menej približovať a to bez nutnosti disponovania všetkými jeho definičnými znakmi (to predstavuje okrem iného tradičnú heuristickú či metodologickú výhodu tohto prístupu) (porov. Weber 1998a: 43–56; Novák 2008: 21–29; Loužek 2005: 516–521). Druhá dimenzia umožňuje akcentovať výskumníkovi tie aspekty, ktoré, pri súčasnej znalosti širšieho kontextu, považuje – v danom

prípade pre demokraciu – za podstatné. S touto perspektívou je možné následne pristupovať i k množstvu ďalších definícií a vymedzení demokracie, z ktorých niektoré budú v ďalšom výklade spomenuté. Tretia perspektíva dovoľuje ideálne-typickému prístupu skombinovať hodnotovo neutrálnu abstrakciu, vedúcu k vymedzeniu ideálne-typického pojmu demokracie, a normatívnu argumentáciu v prospech konkrétnych opatrení, ktoré najlepšie vyjadrujú určité implicitné hodnoty či princípy podporujúce tento ideálny typ (resp. dovoľuje aspoň snahu o ich skombinovanie).

Výklad necháva stále otvorenú otázku, do akej miery je možné vymedziť skutočne ideálny typ demokracie v podobe „istej“ logickej abstrakcie, a nevťahovať do tohto vymedzenia praktické (normatívne) motivácie (Parkin 2002: 31). Táto štúdia z pohľadu zaradenia patrí do oblasti politickej filozofie, kde sa predpokladá určitá normatívna motivácia. V tomto ohľade je podstatné predovšetkým to, aby si normatívne naplnený ideálny teoretický aspekt zachoval dostatočnú väzbu na empirické podmienky, v ktorých má byť aplikovaný. Toto úsilie, ako uvidíme v ďalšom výklade v oddieli 6.1, stálo tiež v pozadí niektorých kľúčových diel súčasného politického myslenia.

Napriek obsahovej pluralite, ktorá zahŕňa mnohé nepríjemné problémy pri vymedzovaní vlastného pojmu, predstavuje demokracia hodný objekt skúmania.¹ Prístupy a perspektívy, ktoré umožnia chápanie významu, sa v niektorých bodoch prekrývajú, ale v určitých nezanebateľných líniiach vystupujú do ostrého konfliktu. Celý koncept demokracie a jeho charakter je nadobudnutý vďaka perspektíve, ktorou sa na neho nazerá skrz vedecký diškurz. Musíme pripustiť, že konsenzus v chápaní pojmu demokracia je v dohľadnej dobe nedosiahnuteľný. Objektivizmus sa v tomto prípade aplikovať nedá a je nutné rozhodnúť sa pre určité hľadisko, ktorým sa na danú problematiku bude nazeráť. Tento postoj vyjadruje osobné sympatie k jednotlivým prístupom a zároveň individuálne rozhodnutie, ktoré je položené na hodnotových preferenciách spájajúcich sa v pojme demokracia.

3. Normatívnosť pre empiriu

To, ako bude demokracia vo svojej podstate pojímaná, je značne problematické a ako bolo spomenuté vyššie, nie je to len záležitosť samotného obsahu, ale i konsenzu vedeckých kruhov. Perspektíva, ktorá je podstatná pre spracovanie témy, je charakterizovaná prelínaním normatívnej a empirickej zložky teórie demokracie v symbióze, ktorá nám umožní modelovať výstupnú tézu. Tento teoretický základ, ktorý stojí ako východisko pre praktickú aplikáciu, vychádza z jak normatívneho, tak z empirického pojatia demokracie a formuje charakteristiky, ktorými sa negatívne hlasovanie vyznačuje. Demokracia ako ideál teda tvorí teoretické univerzum, ktoré formuje reálne aplikácie prejavujúce sa v dejinách ľudstva a zároveň sú tieto prejavy v podobe historických skúseností pretvárané do nových konceptov implementovaných do teórie demokracie. Ináč povedané normatívne východiská ovplyvňujú to, akým spôsobom sa reálna demokracia v spoločnosti vytvára a akými nástrojmi sa jej ideály presadzujú. Tieto aplikácie spätne ovplyvňujú teoretický základ, čím sa vytvára istý druh historickej špirály. Z toho dôvodu si dovoľíme tvrdiť, že v modernom pojímaní demokracie je vhodné chápať väzbu normatívny (vo význame teoretický) verzus empirický (vo význame praktický) model demokracie, ako vzájomne sa ovplyvňujúce koncepty. Jedná sa o istý druh cyklu, do ktorého

vstupujú ďalšie premenné a vytvárajú tak komplex vývoja v procese formovania demokracie. Táto myšlienka nerieši spory a teoretické diškurzy, ktoré sa vedú o charaktere a pojatí demokracie, odkazuje však na možný vývojový cyklus, ktorý sa týka demokracie ako takej.

Tento predpoklad sa po preformulovaní stáva jedným z východiskových záverov pre definovanie negatívneho hlasovania ako formy demokratického vyjadrenia preferencie v akte voľby (praktická aplikácia reflektujúca teoretické východiská). Normatívnosť v tomto pojatí predstavuje Dahlova teória demokratického procesu, ako aj jeho celkové pojatie demokracie (predstavené v sekcii 3), Schumpeterovské súťaženie elít (viď nižšie) a ďalšie teoretické koncepty, ktoré vznikali ako reakcia na empirické skúsenosti demokracie. Empirická zložka, dopĺňujúca teoretické predpoklady, je podmienená chápaním zastupiteľskej demokracie ako modelu, v ktorom nevykonávajú občania moc priamo, ale prostredníctvom volených zástupcov, ktorí reprezentujú ich záujmy (Hloušek a Kopeček 2007: 15). Tento záver bude dôležitý i v ďalšej hodnotovej orientácii, ktorá nás odkazuje na Dahlovu koncepciu demokratického procesu, ako teoretického základu pre obhajobu negatívneho hlasovania.

V priebehu vytvárania moderného politického myslenia sa formovali ďalšie novodobé normatívne varianty vnímania demokracie: vývojová a protektívna demokracia (MacPherson 1989), z ktorých je pre koncept negatívneho hlasovania významné práve vývojové pojatie demokracie. Vo svojej podstate je vyjadrené dôrazom na rovnosť občanov, ktorá má dopĺňovať lockovský liberalizmus kladúci dôraz na slobodu individua. To má umožniť harmonický rozvoj ľudskej osobnosti a súčasne i celej spoločnosti. V istom ohľade tento koncept dopĺňuje aspoň z časti predstava Josepha Schumpetera, ktorá chápe ako dôležitý činiteľ demokracie prvok konkurencie zabezpečujúci súťaživé voľby (Schumpeter 1976: 271–273; porov. Čermák 1992). Tie predstavujú mechanizmus, ktorý umožňuje výmenu elít a dáva možnosť voliť si medzi rôznymi alternatívami (Held 1993: 164–185).

V normatívnom pojmání sa nachádzajú prvky, ktoré prenikajú do empirie a je otázkou filozofie, či prax ovplyvňuje teoretické modely, alebo ideálne typy formujú každodennú skúsenosť. V tomto momente sa však nie je vhodné prikláňať k jednému, alebo druhému konceptu, ale chápať ich ako časti celku. Empirické príklady demokracie, ako príklad pluralizmu, bude v ďalšom rozbere predstavovať jeden zo základných operacionalizovaných konceptov. Pluralizmus kladie veľký dôraz práve na inštitucionálne usporiadanie v štáte, čo v istom smere podporuje názor o významnom postavení volieb v demokracii ako forme usporiadania spoločnosti. Empirický stimul, ktorý vedie k formulovaniu negatívneho hlasovania ako príspevku k teórii demokracie, je čerpaný z reálnych úvah, ktoré vychádzajú z predpokladu, že za určitých okolností existujú limity vyjadrenia osobnej preferencie v akte voľby (viď sekcii 5). Tu sa najzreteľnejšie prejavuje vzťah medzi normatívnou a empirickou zložkou, ktorý je definovaný určitým teoretickým základom a reflektovaním praktickej situácie v spoločnosti.

4. Demokracia podľa Roberta A. Dahla

Koncept demokracie, ktorú vytvoril R. Dahl, predstavuje kvalitatívny a v istom smere kreatívny posun v chápaní demokracie ako praktického a nie len teoretického konceptu. V tomto význame je dôležité, že Robert Dahl pojmom polyarchia² označuje súčasný stav západných demokracií (Dahl 1971: 8). V jeho pojmání je polyarchia pojem, ktorý označuje skutočný

stav, zatiaľ čo demokracia je určitý ideál. Aj v tomto koncepte však samotný autor postupne svoje delenie opúšťa a spôsobuje tak ďalšiu konfúziu (Mareš 2007: 251).

Pre lepšie vyjadrenie Dahlovho pojatia je potrebné ozrejmiť, ako autor vníma demokraciu v otázkach jej formy a prejavov. Najdôležitejším východiskom jeho chápania demokracie je republikánska perspektíva, ktorá tvorí základ pre aktívne občianstvo a zdravú politickú činnosť. Republikanizmus vychádza z predpokladu, ktorý je bežný v gréckom politickom myslení, že človek je vo svojej podstate spoločenský a politický tvor. Dobré politické zriadenie je také, ktoré nie len odráža, ale i podporuje cnosti svojich občanov (Dahl 1995: 27). V 18. storočí sa objavil posun v chápaní demokracie, čo umožnilo vytvorenie kombinácie demokratickej vlády ľudu a nedemokratického spôsobu zastúpenia. Demokracia získala novú formu a rozmer. Charles Montesquieu rozpracúva vo svojej knihe *O duchu zákonov* okrem iného myšlienku, podľa ktorej sa vo veľkom štáte ľudia nemôžu schádzať ako zákonodarný orgán. Z toho dôvodu je nutné voliť zástupcov vykonávajúcich verejné funkcie, ktorých existencia je pre spoločnosť životne dôležitá. (Montesquieu 2003).

S týmto predpokladom ide ruka v ruke politická rovnosť a logika, ktorá plynie z prirodzenej rovnosti jedincov pri narodení. Členovia spoločnosti sa domnievajú, že žiadna menšina ani jednotlivec, nemá väčšiu kvalifikáciu na vládnutie ako iná menšina, alebo jednotlivec, a preto by sa im nemala vyhradiť schopnosť vládnuť nad celým združením. Dahl nazval túto myšlienku ako *silnú zásadu rovnosti* (strong principle of equality) (Dahl 1995: 33). V histórii existovali okamihy, ktoré viedli k formovaniu aspoň hrubej formy silnej zásady rovnosti, v rámci chovania a snáh obyčajných ľudí. To vedie k identifikovaniu dvoch dôležitých predpokladov vzťahujúcich sa k tomuto konceptu (Dahl 1995: 33–34): a) viera v niečo ako zásada a rozvoj aspoň jednoduchého demokratického procesu, často krátko prichádza aj medzi ľuďmi, ktorí nemajú žiadne znalosti o gréckej demokratickej teórii, alebo republikánskej tradícii (Dahl 2001: 21–24).³ Podstatný fakt bol pritom vyjadrený myšlienkou, že spoluobčania si sú navzájom rovní v oprávnení zúčastňovať sa na vláde; b) zároveň platí, že silná zásada rovnosti sa nemusí nutne aplikovať príliš široko. Ak členovia skupiny, alebo združenia dôjdu k presvedčeniu, že silná zásada platí práve pre nich, tak ich pravidla logiky a praktické znalosti povedú k prijatiu viac-menej demokratického procesu medzi sebou. To znamená, že popisujeme demokraciu, ktorá vyznieva demokraticky z pohľadu vlastného ľudu (členov spoločenstva), ale nie je nutne demokratická, ak ide o všetkých ľudí podliehajúcich kolektívnemu rozhodovaniu. Tieto dve aspekty pevnej zásady rovnosti sú jedným z princípov, na ktorom stojí predpoklad ospravedlnenia negatívneho hlasovania a celého konceptu plynúceho z rovnosti všetkých členov spoločenstva. Prvé pravidlo odkazuje na univerzálnosť rovnosti v myslení ľudí, druhé formuje exkluzionistické spoločenstvo, ktorého členovia majú rovnaké práva – štát a jeho občania ako príklad takého spoločenstva.

Jeden zo základných Dahlových operacionalizovaných pojmov polyarchia (súčasný stav demokracii) bol rozobratý a analyzovaný v knihe *Demokracia a jej kritici* (Dahl 1995: 200–204). V nej Dahl uvádza, že pojem sa dá chápať rôznymi spôsobmi. Prvým (a) je prístup, ktorý chápe koncept ako výsledok úsilia o demokratizáciu a liberalizáciu politických inštitúcií národných štátov. Druhý (b) ju vníma ako charakteristický typ politického poriadku, alebo režimu, ktorý je odlišný výrazným spôsobom nie len od nedemokratických režimov, ale aj od skorších demokracií malých rozmerov. Tretie pojetie (c), čiastočne plynúce zo Schumpeterovskej teórie, predstavuje systém kontroly, v rámci ktorej sú najvyšší štátni úradníci vo vláde

ovplyvňovaní spôsobom, aby vyhrávali voľby v konkurencii s ostatnými politickými kandidátmi, alebo subjektmi (porov. Schumpeter 1976: 269–273). Posledným pojatím (d) je polyarchia, ako súbor politických práv, alebo súbor politických inštitúcií nutných pre demokratický proces vo veľkom rozsahu. Je zaujímavé, že napriek obsahovo rozdielnym pojatiám jednotlivých chápaní pojmu sa dané vysvetlenia nevyklúčujú, ale naopak sa vzájomne dopĺňajú. V ich výklade je skrytá náväznosť na negatívne hlasovanie a volebnú formulu (viď nižšie), ktorá negatívnym hlasom dané koncepty posilňuje.

Polyarchia ako forma politického zriadenia je výsledkom toho, čo Dahl nazýva druhá demokratická transformácia. Je to politický poriadok, ktorý sa vyznačuje prítomnosťou siedmich inštitúcií nevyhnutných pre označenie režimu za polyarchiu. Medzi ne patria: volení štátni úradníci, slobodné a spravodlivé voľby, všeobecné volebné právo, právo uchádzať sa o úrad, sloboda prejavu, prístup k alternatívnym informáciám a v neposlednej rade sloboda zhromažďovania (Dahl 1995: 202). Všetky tieto inštitúcie sú dôležité v procese formovania a existencie demokratickej spoločnosti, ale nie sú dostačujúce. Na to, aby existovali funkčné nástroje a každý zo spomínaných inštitútov naplnil svoje poslanie, je potrebné doplniť koncept polyarchie kritériami demokratického procesu. Tie by spolu s inštitútom slobodných a spravodlivých volieb mohli predstavovať základ, pre vyvedenie a aplikáciu negatívneho hlasovania, ako výsledok série úvah nad povahou volebných systémov a možnosti vyjadrenie osobnej preferencie v nich vo vyššej miere.

5. Konceptia demokratického procesu podľa Roberta A. Dahla

Slobodné voľby, ako základný pilier pre výstavbu moderného demokratického štátu, hrajú kľúčovú úlohu v prístupe občanov k ostatným slobodám.⁴ Pretože osoby musia dodržiavať predpisy, alebo zásady, je možné tvrdiť, že tieto normy sú záväzné. Osoby prijímajúce kolektívne rozhodnutia tvoria vládu spoločnosti (Dahl 1995: 99). Tieto rozhodnutia by sa mohli nazvať vládne, alebo záväzné kolektívne rozhodnutia. Na to, aby sa zaručili pre všetkých členov spoločnosti rovnaké možnosti na správe a riadení štátu (dá sa to aplikovať aj na nižšie jednotky), sú podľa Dahla potrebné základné kritéria demokratického procesu (Dahl 1982: 6). Na ich základoch stoja normatívne úvahy o relevancii negatívneho hlasovania ako prostriedku, ktorý rozšíri ospravedlnenie nástrojov záväzných kolektívnych rozhodnutí v spoločnosti.

Prvým kritériom je *účinná participácia (účasť)* – v podstate ide o rovnakú možnosť vyjadriť sa k danej problematike pre každého plnoprávneho občana štátu (spoločnosti, skupiny, atď.). Druhým kritériom je *volebná rovnosť* – je to možnosť, ktorá zabezpečuje každému členovi združenia vyjadriť svoj názor pri hlasovaní, pričom v konečnom sčítavaní má každý hlas rovnakú váhu. Samozrejme hlasujúci má právo hlasovať za, proti, či dokonca sa zdržať hlasovania. Tretím kritériom je tzv. *poučené porozumenie*, ktoré spočíva v rovnakej a efektívnej možnosti dozvedieť sa všetko potrebné o alternatívach ďalšieho postupu a o ich pravdepodobných dôsledkoch nasledujúcich po hlasovaní. Občan môže rozumne hodnotiť jednotlivé možnosti svojej voľby len na základe dostatočných informácií, čo vyúsťuje do slobodnejšieho rozhodnutia (porov. Swift 2005: 65). V politickom procese sa dané kritérium prejavuje v poskytnutí všetkých informácií potrebných pre chápanie problematiky a následkov, ktoré z neho eventuálne plynú. Štvrtým kritériom je *kontrola nad nastoľovaním tém (agendy)* na

prejednávani – členovia zhromaždenia musia mať vyhradené právo rozhodovať o tom, aké témy sa dostanú na prejednávanie a akým spôsobom sa budú prejednávať. Piatym a posledným kritériom je *zapojenie všetkých dospelých* – podmienka vyplývajúca z politickej rovnosti všetkých občanov. Tieto princípy sú pôvodne aplikované na nižších správnych úrovniach, ale ich zovšeobecnením sa podstata nemení (Dahl 2001: 39).

Diskusia a polemika spojená s interpretáciou je výsledkom dlhoročného úsilia Roberta A. Dahla dosiahnuť porozumenie vo výklade pojmov a obsahu jeho teórie demokratického procesu (porov. Dahl 2006). Problematika spojená s jej vysvetlením a obhajobou nie je predmetom tohto textu a pre účely vytvárania konštruktú negatívneho hlasovania budeme predpokladať, že daná teória je aspoň v základných charakteristikách aplikovateľná.⁵

6. Myšlienka negatívneho hlasovania

Voľby ako prostriedok pre vyjadrenie vôle obyvateľstva sú z historického hľadiska stále vo vývoji. Cenzy, ktoré v priebehu storočí vznikali, zanikali, či sa menili v závislosti od nálad a stereotypov v spoločnosti, boli výsledkom práve spoločenských zmien. V súčasnej dobe sú voľby vnímané ako základná črta demokratických zriadení aj napriek tomu, že tento prístup bol podrobný kritike a neskôr bol dopĺňaný (Kubát 2004: 265). Ich význam sa dá vnímať ako mechanizmus pre prevod hlasov na mandáty, čím sa deleguje moc ako princíp nepriamej demokracie.⁶ Je to pojem, ktorý vyjadruje spôsob, akým sa vyberajú členovia niektorých štátnych a iných orgánov, predovšetkým zastupiteľských zborov. Predstavujú časovo a miestne zladený, v základných otázkach právnymi normami ošetrovaný proces ustanovenia funkcionárov, alebo celých zastupiteľských zborov (Adamová et. al. 2001: 263–265). Voľby predstavujú takisto spôsob výberu osôb, ktoré na základe získaného mandátu rozhodujú o ďalšom vývoji teritória, na ktorom sa hlasovanie konalo (Šedo 2004: 11). V predošlom výklade boli voľby vykreslené ako súbor podmienok, ktoré by mali spĺňať hlasovania, čo však neznamená, že boli spomenuté všetky (Kubát 2004: 267).⁷ Pre správne pochopenie volebného systému, ktorý sa snažíme definovať, je potrebné si uvedomiť dôležitosť všetkých črt, ktoré demokratické voľby majú spĺňať. Len na ich základoch sa dá ďalej budovať myšlienkový konštrukt, ktorý bol stanovený ako cieľ tejto práce.

Pri charakterizovaní rysov systému je potrebné najskôr objasniť podstatu, ktorá spočíva v umožnení voličom naložiť s ich hlasmi slobodne a s predpokladom, že majú rovnakú hodnotu. Teoretické východiská predstavujú normatívny ideál, s ktorým kritici môžu a nemusia súhlasiť, ale je to ideál obsahujúci široký konsenzus, ktorý aspoň v západných demokraciách prevláda nad všetkými inými koncepciami. Negatívne hlasovanie obsahuje práve tieto predpoklady a v kombinácii s filozofickou zložkou, ktorá vychádza z úvah o rovnosti, slobode a spravodlivosti, predstavuje kompaktný celok naplňujúci demokratické postuláty. Mozaika je dotváraná časťami republikanizmu, ktorý operuje s aktívnym občianstvom a angažovanou verejnosťou. Teoretický konštrukt, ktorý sa tu snažíme predstaviť, má silnú normatívnu zložku, ktorá však odkazuje na empirické pojetie demokracie.

Pri formovaní nového prístupu v chápaní volieb a demokratického vyjadrenia preferencie, sa v úvahách často krát sklzáva do rozjímania nad demokratičnosťou volieb a možnosťou vyjadriť názor tak, aby bol „počutý“. Je dôležité si uvedomiť, že jedinec a jeho názor

v demokratickom zriadení je síce časťou celku, v ktorom nepochybne zaniká, ale nikdy úplne nezanikne. Domnievame sa, že pre slobodu každého jedinca je nutné vytvoriť podmienky sebarealizácie a plnej participácie na riešení verejných otázok. Ak existuje právo človeka neisť k voľbám a vyjadriť tak svoju preferenciu práve týmto aktom, mala by existovať forma, ako zabezpečiť možnosti na vyjadrenie preferencie čo najväčšieho množstva ľudí, ktorí by k volebným urnám prišli a vyjadrili svoju preferenciu, ale nemajú optimálne podmienky. Tu začínajú úvahy nad záväzkom, ktorý sa dá dovodiť z lockovského chápania spoločenskej zmluvy: Ako môže spoločnosť vyžadovať dodržiavanie spoločenskej zmluvy, keď sa jedinec nezúčastnil jej formovania (Locke 1992: 12–13)?

Hľadaním odpovedí na otázku demokratickej participácie sa aktualizuje jeden z kľúčových problémových bodov Lockovho modelu spoločenskej zmluvy, týkajúci sa legitimacy politickej autority (viď tiež nižšie). Zatiaľ čo ustanovenie tejto autority (štátu) sa deje prostredníctvom explicitnej spoločenskej zmluvy (*contract*), v priebehu času dochádza podľa Locka k jeho obnovovaniu na základe implicitného súhlasu (*consent resp. tacit consent*), stelesneného napríklad v dobrovoľnom využívaní verejných ciest, samotnom pobyte na území štátu alebo, a to predovšetkým, v prijatí zdedeného majetku (Locke 1992: 100–101). Explicitný akt vyslovenia súhlasu, ako zdroja legitimacy štátu, je tak v dôsledku postavený na roveň absencie revolty, čo fakticky znamená „iba“ podrobenie sa jeho zákonným a ďalším aktom. To je však problematické hneď z niekoľkých dôvodov, z ktorých najvýznamnejší je pre účely našej argumentácie ten, že explicitne vyjadrenie súhlasu je kvalitatívne odlišným aktom legitimizácie, než tiché podvolenie sa štátnej moci, s ktorej pomocou chcel Locke podľa všetkého zabrániť príliš radikálnym (revolučným) dôsledkom svojej prirodzene-právnej teórie (Plamenatz 1992: 355 a n.).⁸

Podstatnejšia než interpretačné debaty týkajúce sa Lockovho textu je pre naše účely analógia, pomocou ktorej je možné narysovať hranicu medzi explicitným/tichým súhlasom a účasťou/neúčasťou v demokratických voľbách. V oboch prípadoch je totiž v centre teoretického záujmu *legitimita* politickej autority a v oboch prípadoch je možné plausibilne tvrdiť, že realizovaný akt súhlasu/voľby je v určitom relevantnom zmysle žiaduci vo vyššej miere. Pravidelne konané všeobecné voľby môžu byť nakoniec chápané ako riešenie Lockovho problému, ktorý ešte dlho po jeho smrti nebol dostatočne predstaviteľný. Nízka a/alebo klesajúca volebná účasť je fenomén, ktorý síce môže byť z hľadiska politickej vedy považovaný za známku spokojnosti občanov, a tiež za fenomén benígneho rázu (Burton 2004; porov. Evans 2004: 146–169), ale odhliadnuc od tejto argumentácie predstavuje dlhodobo jeden z motívov stimulujúcich republikánske a deliberatívno-demokratické úvahy (porov. Dryzek 2000; Fishkin a Laslett 2003).⁹

Jedným z riešení, ktorý už zo svojej podstaty zvyšuje mieru slobody (existuje voľba navyše), je negatívne hlasovanie obsahujúce nie len formálnu možnosť vyjadrenia voľby, ale aj faktický nástroj ako prezentovať vlastnú preferenciu v demokratickom procese.¹⁰ Na vykreslenie mechanizmu nám posluží modelový prípad volieb, ktoré sa konajú v imaginárnom štáte s listinným pomerným volebným systémom.¹¹

Predstavme si politické spektrum, ktoré obsahuje určitý počet strán prezentujúce svoje volebné programy ako najlepšiu alternatívu v boji o poslancecké mandáty. V tomto boji sa snažia presvedčiť svojich voličov o správnosti práve ich cesty a následne získať potrebný hlas. Obyvateľmi tohto štátu sú aj dvaja občania, ktorých označíme X a Y. Občan X je registrova-

ným voličom strany A, ktorá reprezentuje jeho záujmy a v blížiacich sa voľbách bude určite hlasovať pre ňu. Občan Y je človek, ktorý sa aktívne zaujíma o politickú situáciu, má záujem zaoberať sa správou vecí verejných, ale na rozdiel od občana X nemá politický subjekt, ktorý by práve jeho koncepciu smerovania spoločnosti zastupoval (môže to byť spôsobené i pol. reprezentantmi, ktorí kandidujú a pod.). V tomto prípade existujú prakticky dve možnosti, ako občan Y môže postupovať. Prvou z nich je odignorovanie volieb ako nezaujímavých z dôvodu nevôle sa na nich podieľať. Druhá je takzvaná voľba „menšieho zla“, ako výsledok série úvah o hodnote hlasu a jeho využití.

Oba prípady sa však nedajú označiť za „slobodnú voľbu“, teda to, čo by volič Y považoval za svoju pravú vôľu so stopercentným presvedčením. V tejto časti treba poukázať na značnú nerovnosť v slobode rozhodovania oboch voličov, ktorých formálne práva sú rovnaké a sloboda, ktorú obidvaja užívajú má rovnakú hodnotu. Napriek tomu sa javí sloboda využitia hlasu voliča X slobodnejšia ako voliča Y. Prečo by mal byť volič Y obmedzovaný len z dôvodu neexistencie politického subjektu, ktorý by dokázal reprezentovať jeho záujmy? Je to faktor, ktorý on objektívne ovplyvniť nemôže a v súčasnosti neexistuje reálny spôsob pre dosiahnutie rovnakej úrovne slobody.¹²

Pre definovanie kľúčovej myšlienky je potrebné spomenúť činiteľ, ktorý nás navedie na využitie svojej slobody voliť v plnom rozsahu. Politické spektrum obsahuje často subjekty, ktoré sú voličovi viac či menej sympatické, a na základe týchto sympatií sa rozhoduje, ktorému kandidátovi/strane dá svoj hlas. Záujmom demokratickej vlády každej demokratickej spoločnosti by mala byť skutočnosť, aby sa na voľbách zúčastňovalo čo najviac ľudí a vyjadrili tak svoju vôľu (delegovali moc na elity). Legitimita k vládnutiu je nutným predpokladom pre ďalšie funkcie štátu, z ktorých najvýraznejšie sú monopol na násilie a donucovacie schopnosti štátnej moci, ako príklad základných nástrojov obmedzujúcich slobodu jedinca. Prípad, keď v politickej reprezentácii takýto subjekt chýba, sa môže stať pre niekoho patovým, pretože jeho rozhodnutie ako naloží so svojím hlasom nenapĺňa princípy slobodnej voľby (viď sekciu 6).

Ak chceme dodržať základné liberálne východiska či hodnoty, potom problém filozofického ospravedlnenia obmedzenia individuálnej slobody, predstavuje jeden z ústredných problémov liberálnej politickej teórie, reflektovaný najvýznamnejšími autormi od Hobbesa a Locka, cez Milla, po Rawlsa a Nozicka (a pochopiteľne množstvom ďalších). *Legitimita* politickej autority je s jej *ospravedlnením* nerozlučne spätá, pretože sa týka jej reálnej verejnej prijateľnosti pre skutočných občanov skutočných štátov; v súlade s súčasným úzom v politickej filozofii, môžeme tiež hovoriť o tzv. *verejnom ospravedlnení*.¹³ V situácii, keď volič nemá k dispozícii subjekt viac či menej odpovedajúci jeho predstavám, ale nemôže svoj názor vyjadriť inak než volebnou absenciou, hrozí, že obmedzenia, ktoré sú následne občanovi kladené zo strany štátu, budú ním samým chápané ako nelegitímne, alebo aspoň menej legitímne, než keby možnosť pozitívneho aktu voľby mal.

V tomto bode je nutné si uvedomiť aj iné ako pozitívne väzby občana na subjekty, ktoré kandidujú. Ak sa v spektre nenachádza subjekt, ktorý by vyjadroval kladnú náklonnosť, môže existovať aspoň jeden, ktorý vyjadruje nevôľu, ba dokonca odpor. Tento faktor môže pôsobiť ako priestor pre vyjadrenie vlastného názoru, čím sa zvýši faktická sloboda na úroveň voliča s jasnou straníckou orientáciou. Viacerým voličom tak negatívne hlasovanie môže poskytnúť možnosť slobodnejšej voľby, čím sa naplňujú teoretické predpoklady vzhľadom na

normatívne východiská práce. Občan Y tým získa možnosť využitia svojho hlasu vo vyššej miere, slobodnejšie a čo je podstatné s rozumnou vôľou. Tento prístup nazvime *záporné hlasovanie* (*negative voting*), ktorého využitie vo voľbách podlieha rovnakým princípom ako hlas s kladnou hodnotou. Symbolicky ho môžeme označiť ako (-1) a v sčítavaní je s ním manipulované ako so zápornou položkou.

Existencia *záporného hlasu* ponúka možnosť ako reflektovať podmienky spomenuté v sekcii 4. Máme na mysli hlavne účinnú participáciu a volebnú rovnosť, čím sa zvyšuje úroveň demokracie v jej základných rysoch a umožňuje jej obsiahnuť väčší okruh voličov. Tento predpoklad je výsledkom úvah, ktoré vedú k záveru, že existenciou nových možností v zásadnej miere rozšíri alternatívu voľby. Týmto spôsobom sa samozrejme voliči môžu a nemusia podieľať na prenose moci pre politické elity, čo však je podstatné, dáva im to vyšší stupeň slobody pri vyberaní adekvátnej voľby.

7. Filozofické ospravedlnenie negatívneho hlasovania

Hlasovanie stručne načrtnuté v predchádzajúcich sekciách obsahuje normatívne hľadisko, ktoré je neoddeliteľne súčasťou teórie demokracie. V priebehu dejín sa zmenilo postavenie demokratického usporiadanie spoločnosti z podradného postavenia na piedestál dokonalosti. V tomto komplexe ideí majú významnú úlohu pojmy ako rovnosť, spravodlivosť a sloboda. Ak sa zamýšľame nad podstatou a obsahom jednotlivých kľúčových termínov, imanentne plynú závery, ktoré sú istým spôsobom zakorenené v jednotlivcoch ako následok socializácie a spoločenskej kultúry. V ďalšom výklade sa zameriame práve na tieto prístupy, ktoré napriek vnútornému súhlasu väčšiny členov demokratických režimov (vo význame západných demokracií) potrebujú zdôvodnenia pre ich relevanciu. Práve vo filozofickej obhajobe princípov naplňujúcich negatívne hlasovanie je možné jasne vysledovať prekrývanie liberalizmu a republikanizmu a prezentovať hybridný, avšak nie nereálny, koncept naplnenia slobody a rovnosti v demokratickom procese. Na základe vysvetlenia kľúčových pojmov zasadených do liberálne-republikánskeho konceptu demokracie je o negatívnom hlasovaní možné uvažovať ako o prostriedku reálneho naplnenia formálnych kritérií demokratického procesu.

7.1 Spravodlivosť

Pojmom spravodlivosti sa seriózne zaoberali mnohí myslitelia od čias Platóna a Aristotela. V dobách formovania modernej politickej filozofie sa pojem stával viac fixným na prax a prepájal sa s existenciou ideálov, ktoré už neboli tak vzdialené realite a nadobúdali praktických foriem. V tomto procese je spravodlivosť neustále prítomná a jej operacionalizované prejavy sa v spoločnosti objavujú každý deň. Politická filozofia sa takisto posunula vo vnímaní spravodlivosti ako spoločenského konceptu a prejavilo sa to v formovaní nových prístupov. Z nich do popredia vystupovali hlavne koncepty spravodlivosti Johna Rawlsa, ktorý chápal *spravodlivosť ako férovosť* a Roberta Nozicka, ktorý svoj koncept formuloval do pozície *spravodlivosti ako oprávnenia* (Nozick 1974; Rawls 2001). Pre naše účely je predovšetkým zaujímavé Rawlsovo pojmovanie spravodlivosti, a to preto, že autor sa, podľa svojich vlastných slov, snaží o konštrukciu istého druhu *realistickej utópie* – teda vypracovanie normatívneho

ideálu spravodlivosti (spravodlivo usporiadanej spoločnosti), ktorá ale rešpektuje empirické zistenia týkajúce sa ľudských motivácií a historických, spoločenských, hospodárskych apod. podmienok, definujúcich modernú demokratickú spoločnosť.¹⁴

Toto prelínanie normatívnej a empirickej zložky obrazu spoločnosti tvorí i v našom prípade základ pre formulovanie ďalších nástrojov, ktoré umožnia budovať spravodlivosť ako praktický konštrukt. Nie je nutne podstatné rozoberať obsahové hľadisko, ktoré tvorí základy v spomínaných teóriách. Dôležitý činiteľ oboch prístupov je normatívny základ (tvoriaci jadro konštruktu), ktorý stojí na tvrdení, že spravodlivosť je koncept obsahovo bohatý a vyjadruje stav operujúci s liberálne demokratickými predpokladmi politickej rovnosti, rovnosti pred zákonom a podobne. Bez týchto premenných nie je možné o liberálne demokratickej spoločnosti uvažovať, pretože sa popierajú elementárne premisy definujúce celý systém. Tým pádom je spravodlivosť vnímaná ako zastrešujúci pojem, ktorého relevanciu využívajú ostatné časti teórie.

Negatívne hlasovanie čiastočne obsahuje čistú podobu princípu spravodlivosti, ktorá sa naplní prostredníctvom stierania rozdielov medzi jednotlivými členmi spoločnosti v ich reálnej možnosti sledovať svoje individuálne dobro. Ak jednotlivec má byť členom určitej spoločnosti a rešpektovať jej zákony a z toho plynúce prostriedky donútenia, je logicky spravodlivé, aby sa k charakteru takejto spoločnosti mohol vyjadriť. Negatívne hlasovanie je formou, ktorá umožňuje vyjadriť preferenciu v prípade, že neexistuje iná vhodná alternatíva a tým pádom mení formálne právo na možnosť reálneho vyjadrenia.

Ak sa zaoberáme pojmom spravodlivosť a predpokladmi, ako spoločnosť na základe tejto hodnoty funguje, operuje sa so značne vágnym pojmom, ako je napríklad férovosť, prípadne komparatívny ekvivalent: férovejší – menej férový. Napriek diskusiám, ktoré by sa mohli viesť ohľadom obsahového naplnenia tohto termínu, je možné usudzovať, že racionálne zhodnotenie určitých faktorov je dostatočne prijateľné bez potreby hľadať adekvátne empirické dôkazy. Dôležitý predpoklad, ktorý je podstatný pri filozofickom ospravedlňovaní využitia negatívneho hlasu, je tvrdenie, že pravidlá tvoria všetci občania, pretože sa s nimi zachádza ako politicky rovnými (naplnenie spoločenskej zmluvy a princípu spravodlivosti). V kontraktualistickej tradícii teórií spravodlivosti bol pritom tento rovnostársky participatívny ideál rozpracovaný rozličnými spôsobmi; nech sa už ale jedná o hobbesovskú vzájomnú výhodu, lockovské prirodzené práva, kantovský kategorický imperatív alebo v nedávnej dobe hojne diskutované pojmy *férovosti*, *reciprocity* a *nestrannosti*, vždy majú tieto modely spravodlivého usporiadania spoločnosti za cieľ naplňovať dva základné a vzájomne previazané princípy. Na jednej strane (reálnej i hypotetickej) participácia všetkých zainteresovaných jedincov na procese ospravedlnenia a/alebo legitimizácie aktov politickej autority, na druhej rovnaký prístup a ohľad k ich záujmom, názorom a potrebám (porov. Hobbes 1941; Locke 1992; Kant 1974; Rawls 1999; Rawls 2001; Nozick 1974; Gauthier 1986; Barry 1995). Vo svojom výklade sami autori, patriaci do kontraktualistického prúdu v politickej filozofii, naznačujú blízkosť zmluvných modelov ospravedlnení a niektorých deliberatívnych koncepcií demokracie (pričom deliberatívnu demokraciu je možné chápať tiež ako jednu zo súčasných verzií republikánskeho ideálu aktívneho občianstva), pričom táto línia nie je náhodná (porov. Rawls 1997: 771–773; Barry 1995: 100–103 a 107). Ak občania hrajú aktívnu rolu v politickom a verejnom živote, prejaví sa to pozitívne na ich vlastnostiach, kvalite osobnosti a v konečnom dôsledku i v celkovom obraze spoločnosti (Swift 2005: 24–25).

Neoliberálny mysliteľ Fridrich A. Hayek považuje ideu, že spoločnosť je spravodlivá, alebo nespravodlivá, za nepochopenie pojmu spravodlivosti. Spravodlivosť je atribút činu prisudzovaný aktérovi. Človek jedná spravodlivo, ak vykoná niečo spravodlivé. Podľa jeho úvah spoločnosť nemôže byť ani spravodlivá, ani nespravodlivá, pretože nie je aktérom tohto činu. Svoje idey Hayek vzťahoval primárne k sociálnej spravodlivosti, ale jeho myšlienkové pochody sa dajú využiť pre podporu tvrdenia, že jednotlivec vytvára spravodlivosť vtedy, ak sa jej istým spôsobom účastní (Hayek 2004). To je zároveň súčasťou argumentácie, ktorá obhajuje negatívne hlasovanie ako formu možnej vyššej participácie občanov vo verejnom živote prostredníctvom volieb a možnosti vyjadriť v nich vlastné preferencie k fungovaniu spoločnosti.

7.2 Sloboda

Spôsob, akým sa vníma sloboda v moderných demokraciách, je viac či menej poznačené kultúrou, historickým pozadím a čiastočne i pozíciou cirkvi vo verejnom živote.¹⁵ Ak sa bavíme o slobode ako predpoklade pre zdravú demokratickú spoločnosť, naše úvahy musia začať pri jej chápaní a spôsobe ako ju vyložil Isaiah Berlin. Spolu s kritikou vznesenou proti jeho conceptualizácii slobody do prísnych mantinelov je možné definovať vzťah, v ktorom sloboda získava širší a v mnohých smeroch ambivalentný charakter. Klasickým pojatím negatívnej a pozitívnej slobody a jej kritiky sa nám naskytne základná analytická línia, ktorá nám umožní predstaviť, aké miesto sloboda zastáva na pomedzí liberalizmu a republikanizmu a akú úlohu by mala predstavovať v logických pochodoch, ktoré normatívne ospravedlňujú negatívne hlasovanie. Hlavné kritika, ktorá sa na túto koncepciu slobody vzniesla¹⁶, umožňuje predstaviť teoretický rámec potrebný pre vlastné závery a jasne vysvetliť, prečo koncept slobody tvorí významný teoretický základ pre teoretickú obhajobu negatívneho hlasovania.

Koncepcia slobody, ktorú formuloval Isaiah Berlin, predpokladá vo svojej podstate dva typy slobody: a) negatívna sloboda ako „sloboda od“ a b) pozitívna sloboda ako „sloboda k“ (Berlin 1999: 213–279). Toto tvrdenie je podľa mnohých kritikou mylné a rozlíšenie pozitívnej a negatívnej slobody tak, ako to urobil Berlin, zvädza k veľkému nedorozumeniu (Taylor 1995). Jedným z predpokladov kritiky, ktorá stojí na začiatku našej analýzy, je skutočnosť, že sloboda je vždy zmesou pozitívnej aj negatívnej formy slobody (Swift 2005: 58). Americký filozof Gerald MacCallum dokonca tvrdí, že Berlin sa mýli, keď tvrdí, že existujú dva druhy slobody. Podľa neho majú všetky tvrdenia o slobode túto formu: x je (nie je) oslobodený od y , aby mohol robiť (nerobiť, stať sa, nestáť sa) z . Z toho plynie, že ak sa chceme zaoberať rôznymi pojatiami slobody, musíme sa sústrediť na to, čo sa v týchto pojmoch považuje za aktéra a čo za jeho cieľ, prípadne účel.

Adam Swift pokračuje v tomto myšlienkovom postupe a súhlasí s MacCallumom, keď v škatulkovaní pojatí pod pojmi negatívnej a pozitívnej slobody vidí konfúziu a nemožnosť nájsť funkčné nástroje pre uchopenie teórie na prax. Podľa neho Berlin spájal a zjednodušoval pojmami slobody do dvoch typov a to do takej miery, že výsledok predstavoval rôzne pojatia v rámci jedného konceptu. Swift tvrdí, že Berlin svojim termínom „pozitívna sloboda“ označil v skutočnosti tri odlišné pojatia slobody: a) účinná vs. formálna sloboda; b) sloboda ako autonómia vs. sloboda ako to, že si robíme čo chceme; c) sloboda ako politická účasť vs. sloboda, ktorá začína tam, kde končí politika (Swift 2005: 61–72). Z tohto konceptu sú pre negatívne hlasovanie podstatné pojatia slobody a) a c).

Ich aplikácia je závislá na primárne republikánskom chápaní demokracie a občianskej participácie na verejnom živote (viď kritiku Charlesa Taylora). *Účinná verzus formálna sloboda* predstavuje kontrast, v ktorom vystupuje problém spojený s bežnou realitou. Túto časť Berlinovej teórie Swift interpretuje v úvahách operujúcich so situáciou, v ktorej fakt, že vám nikto nebráni niečo robiť, ešte nutne nemusí znamenať, že to skutočne robiť môžete. Tí, ktorí prijímajú za svoju túto „pozitívnu“ verziu pohľadu, považujú chudobu, alebo nedostatok prostriedkov za obmedzenie slobody – v MacCallumovom vzorci premenná y . Na druhej strane zástancovia negatívneho pohľadu sú presvedčení, že obmedzenie slobody je iba zámerný zásah niekoho iného (Berlin 1999: 219–229).¹⁷

Tieto predpoklady sa primárne vzťahujú na spoločenské a sociálne väzby, ale prenesením princípov je možné aplikovať ich i na slobodu vyjadrenia vlastnej preferencie v akte voľby. To, že volič nemusí mať adekvátnu možnosť vyjadriť svoju preferenciu so 100% vôľou a následne je nútený voliť medzi možnosťou voľby menšieho zla, resp. ignorovania volieb, je v istom smere obmedzením jeho slobody oproti človeku, ktorý takúto voľbu má (prítom ich formálna sloboda je na rovnakej úrovni). Napriek tomu, že neexistuje formálna norma, ktorá by jedného voliča zvýhodňovala, resp. druhého penalizovala, ich reálna možnosť vyjadriť sa k verejným problémom slobodne nie je rovnaká. Na základe týchto záverov je možné tvrdiť, že pozitívna sloboda obsahujúca nástroje (napr. negatívne hlasovanie), ktoré podporujú reálne využitie formálnych práv, nemusí nutne vytvárať hrozbu totalitných zámerov tak, ako to vykreslil Berlin, ale naopak objektívne môže slobodu posilňovať. To jasne odkazuje na prinajmenšom kontroverzné vyčlenenie rigidných hraníc negatívnej a pozitívnej slobody a chybné závery, ktoré liberálna Berlinovská teória obsahuje.

Pozitívna sloboda ako vyjadrenie vzťahu *sloboda ako politická účasť vs. sloboda, ktorá začína tam, kde končí politika*, je najvýraznejším prejavom republikánskeho zdôvodnenia, ktoré je v tejto práci zohľadnené. Predstavuje normatívny ideál, v ktorom republikánska teória od čias Rousseaua tvrdí, že pre slobodu je najdôležitejšia poslušnosť k zákonu, ktoré si občania sami dali (Pettit 1999: 171–205). V tejto verzii pozitívnej slobody ide o to, že človek je skutočne slobodný len vtedy, keď sa zúčastňuje politického života štátu prostredníctvom kolektívnej samosprávy a podieľa sa na tvorbe zákonov, ktoré platia pre neho samotného (Swift 2005: 69). Ak sa pokúsime stotožniť slobodu s vlastnou sebarealizáciou a pridáme k tomu myšlienku, že človek dosiahne sebarealizáciu prostredníctvom politickej aktivity, je možné formulovať tvrdenie, že jedinec získa slobodu politickou aktivitou, čo predstavuje argumentačnú líniu obhajujúcu princíp využitia negatívnej preferencie v akte voľby.

Podľa určitých smerov republikánskej teórie je politická aktivita pravým cieľom človeka a predstavuje ťažisko hodnotového života, je teda cestou k skutočnej slobode. V tomto koncepte je dôležité tvrdenie, ktoré odkazuje na fakt, že slobodní sú aj tí jedinci, ktorí sú prehlasovaní a musia sa podriaďovať zákonu, s ktorými nesúhlasia. Sú slobodní v tom zmysle, že sú členmi samosprávneho kolektívu, ktorý podlieha zákonu, a aj napriek tomu, že to nie sú tie, za ktoré hlasovali, mali možnosť vyjadriť sa k nim a aj tak urobili. Nie sú len obyčajným subjektom podliehajúcim normám, ktoré diktuje niekto iný. Do tohto komplexu zapadajú z istého pohľadu aj ľudia, ktorí nejdú voliť, nakoľko si sú vedomí dôsledkov, ktoré to môže mať. Argumentácia spomenutá pri prvom Swiftovom výklade slobody (formálna vs. reálna sloboda) je v tomto mieste posilnená a silnejšie odkazuje na chybný predpoklad vnímania pozitívnej slobody (totalitná hrozba).

Jeden z veľkých kritikov Berlinovej teórie je jeho oxfordský študent Charles Taylor, ktorého kritické výhrady odkazujú na pojatie slobody, pričom toto pojatie interpretuje ako chybné a zavádzajúce. Sám svoje politické postoje charakterizuje ako liberálny republikanizmus, politiku diferenciácie a komunitaristický liberalizmus (Velek 1995: 823). Práve liberálny republikanizmus predstavuje priestor pre výklad slobody v širších mantineloch, ktoré nevykazujú rigiditu Berlinovského pojatia. Hlavné argumenty Taylorovej kritiky sa opierajú o predpoklad, že to, čo nazývame slobodou, je pochopiteľné na základe vnímania viac či menej dôležitých cieľov, pretože otázka slobody či neslobody, je spojená s marením, alebo naplňovaním našich cieľov (Taylor 1995: 812).

Taylor zároveň tvrdí, že použitie pojmu negatívna sloboda vyžaduje koncepciu pozadia k vyjadreniu toho, čo je dôležité. To má za následok, že isté obmedzenia sú chápané ako irelevantné a niektoré sú vnímané viac či menej významne vo vzťahu k obrane slobody (viď Taylorov príklad náboženskej slobody a svetelnej signalizácie na križovatkách) (Taylor 1995: 802–803). Sloboda je pre nás dôležitá, pretože sme cieľovo orientované bytosti. Následne však musí existovať rozdiel vo významoch rôznych druhov slobôd, ktoré sa zakladajú na odlišnom chápaní rôznych cieľov (Taylor 1995: 804). Taylor sa snaží ukázať, že nie je možné obhajovať pojatie slobody, ktoré prinajmenšom nezahŕňa isté kvalitatívne rozlíšenie podľa motívov, to znamená pojatia, ktoré považujú určité obmedzenia motívácií za nutnú podmienku slobody (Taylor 1995: 802).

Sloboda jednotlivca môže byť podľa Taylora obmedzovaná vnútornými prekážkami motivačného charakteru, ale i vonkajšími prekážkami formálneho charakteru (Berlinovo pojatie slobody). Práve vnútorné obmedzenia, ktoré sú späté s individuom a jeho pocitmi, predstavuje jeden z pádných argumentov k vyvráteniu Berlinovskej koncepcie slobody. Tým, že sa odstráni formálne prekážky k naplneniu určitého cieľa a jedinec ich nevyužije, pretože existujú isté zábrany v jeho vnútri, občan nebude fakticky slobodnejší (Taylor 1995: 812).

Berlinova teória, ktorá vychádza z Hobbsa, je neudržateľná. Sloboda nemôže existovať na základe neprítomnosti vonkajších prekážok, pretože vždy môžu existovať práve vnútorné, ktoré napriek formálnym slobodám neumožnia samotný princíp reálnej slobody naplniť (v hlasovaní kde chýba možnosť vyjadriť negatívnu preferenciu je vnútorná prekážka fakt, že neexistuje možnosť ako formálnu slobodu ísť k voľbám využiť) (Taylor 1995: 813). Taylor týmto argumentom jasne ukazuje, ako relatívne pôsobí Berlinovo pojatie slobody a ako redukcionisticky sa s pojmom v jeho pojatí nakladá. Zavrnutie Berlinovej teórie tvorí predpoklad pre širšie chápanie slobody bez toho, aby bol opustený liberálny koncept jedinca a univerzalistický princíp ľudských práv. Taylor napriek svojej kritike ostáva liberál a v kombinácii s republikánskou teóriou tvrdí, že v slobodnej spoločnosti môžu byť zaistené liberálne práva a slobody len vtedy, ak občania participujú na verejnom živote. Ich súdržnosť preto vyrastá zo spoločnej orientácie občanov na hodnoty slobody a pocit solidarity v snažení dosahovať ciele (Velek 1995: 827).

Na základe týchto predpokladov sa dá tvrdiť, že politickú participáciu považujeme za základ slobody, pretože predstavuje najúčinnější prostriedok, ktorým je možné slobodu chrániť. Z toho dôvodu republikáni chápu politickú participáciu ako nástroj slobody a zároveň jej vnútornú hodnotu. Princíp aktívnej účasti v politike a silný pocit občianskej povinnosti predstavujú podľa Skinnera pre občanov najistejšiu cestu, ako ochrániť seba samých pred vonkajším zasahovaním (Swift 2005: 71). Sloboda je teda vyjadrením kombinácie liberaliz-

mu a republikanizmu, pričom sa vzájomne nevyklučujú, ale koexistujú v symbióze. Všetky argumenty smerujú k podloženiu tvrdenia, že negatívne hlasovanie je formou, ktorá umožní zapojiť širší okruh ľudí do verejného života a dáva im možnosť ako svoje formálne práva naplňovať slobodnejšie.

7.3 Rovnosť v demokratickom procese Roberta A. Dahla

Rovnosť ako spoločenský koncept je spornejší ako spravodlivosť, alebo sloboda. Hlavné témy, ktoré predstavujú náplň celého komplexu, sú obsahovo spojené so sociálnou rovnosťou a rovným rozdeľovaním statkov. Odhliadnuc od tohto vymedzenia je rovnosť veľkým problémom aj pre politických filozofov. Podľa nich je snaha o úplnú rovnosť nereálna. Potenciálny svet, v ktorom by každý mal rovnakú mieru statkov a naplnenia svojich potrieb, by bol ten, kde by nikto nemal nič (Swift 2005: 94). Na druhej strane je dôležité si uvedomiť, že rovnosť ako určitý ideál, bez hlbšieho pojmového rozboru, je v západných demokraciách všeobecne prijímaný fakt. Ľudia sa chápu ako navzájom rovní, a to je dôvod, prečo sa k nim štát musí chovať ako k sebe rovným. Tí, ktorí sa domnievajú, že hodnota rovnosti je zákonite spojená s prerozdeľovaním statkov, sú niekedy kritizovaní, že nerozpoznali význam rovnosti v sociálnych vzťahoch (Swift 2005: 95).

Napriek myšlienke, že štát by mal s každým občanom zachádzať rovnako, nie je možné tento názor stotožniť s postulátom, že rovnosť je distributívny ideál. Predovšetkým ide o snahu vyjadrenia systému, ktorý je naplnený viac rovnosťou ako hierarchiou. Problematická nie je teda nerovnosť ako taká, ale nerovnosť, ktorá sa nedá ospravedlniť relevantnými argumentmi (Walzer 1983: 3–30; Swift 2005: 96–99). V prípade konceptualizácie pojmu rovnosť v demokratickom procese podľa Roberta A. Dahla je naplnenie jeho teoretických predpokladov vyjadrené v kritériách demokratického procesu (k limitám a problémom politickej rovnosti vid' Dahl 2006: 50–76). V tomto prípade sa tvrdenia opierajú o autoritu samotného autora a jeho dlhoročný výskum v oblasti demokracie, pričom sa zohľadňujú i ďalšie relevantné argumenty prispievajúce k chápaniu tohto konceptu. Cieľom je hľadať praktické uplatnenia plynúce z teoretických záverov. To, ako sa týmto procesom operacionalizuje rovnosť, je možné vysledovať v prvom a štvrtom kritériu daného teoretického konceptu demokratického procesu. Účinná participácia a kontrola nad nastoľovaním tém (agendy) na prejednávaní predstavuje komplex kritérií, ktoré tvoria základ pre chápanie širšej politickej rovnosti vo vzťahu k demokracii. Negatívne hlasovanie predstavuje priestor, ako tieto kritéria naplňovať, a to i v prípade, že volič nemá kandidáta, alebo stranu, ktorá by reprezentovala jeho preferencie v procese riadenia spoločnosti. Ak sa volič nemôže slobodne vyjadriť k chodu vecí verejných, teda nemôže uplatniť svoju formálnu slobodu, je obmedzené i kritérium o možnosti nastoľovania agendy, ktorá sa bude prejednávať. Tým pádom sa miera rovnosti líši u voliča, ktorý má svoju jasnú preferenciu a jedinca, ktorému subjektívne táto preferencia chýba. Rovnosť, ktorá plynie z Dahlovho konceptu, je previazaná na slobodu a je vyjadrením nutnosti dodržiavania kritérií demokratického procesu, ako prostriedku pre dosiahnutie čo najdemokratickejšieho usporiadania.

V tomto bode náš záujem o rovnosť ako filozofický konštrukt končí, pretože základná myšlienka každého konceptu rovnosti je spojená s morálnou rovnosťou jednotlivcov v spoločnosti. Akademický diškurz, ktorý sa vedie o pojatí rovnosti, je primárne zameraný na sociálnu

sféru, pričom rovnosť ako občiansko-morálna premisa predstavuje bod, z ktorého sa každá teória odvíja.¹⁸ Tento predpoklad korešponduje s tvrdením, na ktorom sa zakladá cieľ práce a súhlasí s tvrdeniami, ktoré boli načrtnuté už skôr.

8. Teoretické vymedzenie negatívneho hlasovania

Teória volebných systémov a hlavne celý teoretický konštrukt volieb predstavuje formu delegovania moci na elity. Je najrozšírenejším spôsobom legitimácie zákonodarnej moci, aj keď v mnohých prípadoch sú zneužívané na potvrdenie legitimacy nedemokratického režimu. Nutné teoretické pozadie, ktoré formuluje systém v rozlišovaní jednotlivých foriem volebných systémov, je v súčasnej dobe stále diskutovanou témou. To, ktoré aspekty volebnej formuly sú kľúčové v stanovení príslušnosti k jednotlivým klasifikačným rodinám, je otázkou, na ktorú nám nedá odpoveď jednoduché stanovenie základných charakteristík každého z nich. Diškurz, ktorý existuje, je vyjadrením rôzneho vnímania volebných systémov a toho, aké očakávania, výsledky a výstupy je možné z nich vysledovať (Reynolds a Reilly 1997: 17–24; Lijphart et al. 1994: 10–56; Sartori 2001: 15–52).

Princíp negatívneho hlasovania a jeho pozície sa v tomto ohľade posúva na inú úroveň, keďže nie je určená limita, kde sa koncept dá použiť. Vzhľadom na teoretické východiská nie je primárne zaraditeľný do žiadneho z teoretických košov. Jeho atribúty je možné použiť tak v pomernom, ako aj vo väčšinovom systéme. Technické nástroje tomu nebránia. Aplikácia toho, ako má byť negatívny hlas vnímaný, je značne problematické a jasné vyjadrenie teoretického zakotvenia nie je doteraz uskutočnené. Problém stanovenia príslušnosti k jednotlivým systémovým rodinám je sťažené i tým, že vzhľadom na chýbajúce empirické dáta nie je možné určovať výstupy, ktoré môžu vzniknúť.

Napriek naznačeným príkladom problémov so systémovým zaradením je možné konštrukt určitým spôsobom vymedziť voči existujúcim volebným systémom a dať tak celej myšlienke hlbší koncepčný ráz. Tento zámer je možné naplniť z pohľadu identifikácie negatívnej preferencie, ako istého nástroja penalizácie v existujúcich volebných systémoch. Vzhľadom na charakter tohto článku však daná problematika nebude rozobratá detailne a jej analýzu uskutočníme v inom texte niekedy v budúcnosti. V rámci tohto postupu je nutné zdôrazniť, že negatívne hlasovanie ako princíp nie je úplne nová myšlienka, avšak prevedenie, ktoré je predmetom tejto vedeckej práce, predstavuje posun v pojmávaní celého konceptu v demokratickom procese.

Vzhľadom na to, že pojem *negatívne hlasovania* v politologickej praxi existuje, je nutné, aby došlo k rozlišovaniu negatívneho hlasovania ako volebného systému (disapproval vote) a negatívneho hlasovania ako princípu, ktorý predstavuje tento text. Prikláňame sa preto k používaniu pojmu *odmietanie* (disapproval vote) pre samotnú semiproporčnú formulu (viď klasifikáciu v Šedo 2004: 3–14) a negatívne hlasovanie, resp. princíp negatívneho hlasovania (existuje možnosť ako vyjadriť svoj nesúhlas) vyhradiť pre koncept, ktorý je v jednotlivých volebných systémoch čiastočne identifikovateľný, resp. v našom prípade novo definovaný.

9. Interpretácia kritiky

V súčasnosti neexistuje mnoho príkladov používania negatívneho hlasovania, ktoré by bolo možné označiť za koncepčne blízke návrhu v pojatí, ako ho prezentuje táto práca. Suma vedomostí definujúca vlastný teoretický konštrukt, je výsledkom štúdia volebných systémov, ktoré v praxi fungujú. Na jej formálnych základoch a výstupoch je možné tvrdiť, že existuje priestor pre vyjadrenie negatívnej preferencie a v mnohých prípadoch tomu tak naozaj je. V tejto časti by sme sa však chceli okrajovo dotknúť praktickej aplikácie, ktorá v žiadnom prípade nie je obhajobou konštraktu, ale jeho preskúšaním a predstavuje istú formu modelovania praktických aplikácií. Koncepčne je analýza uskutočnená na základe argumentov, ktoré sú „za“ negatívne hlasovanie, v kontraste s kritikou obsiahnutou v danom koncepte.

Skepticizmus, ktorý existuje medzi odporcami negatívneho hlasovania, operuje v mantineloch efektivity politických systémov a vlád. Keďže praktické aplikácie negatívneho hlasovania v pojmání, ako bolo spomenuté vo výklade, neexistuje, podnety a kritika je čerpaná z vlastných úvah a neformálnych rozhovor uskutočnených na akademickej pôde. Z povahy vecí a skutočností, ktoré definujú koncept negatívneho hlasovania vyplýva, že v tejto sekcii sa nemôžu objaviť všetky námietky a ani interpretácia tých, ktoré existujú, nebudú prezentované absolútne. Cieľom je iniciovať diskusiu, ktorá by umožnila nájsť vhodnú aplikabilitu, alebo na druhej strane zavrhnúť koncept ako nereálny.

9.1 Kritika konceptu

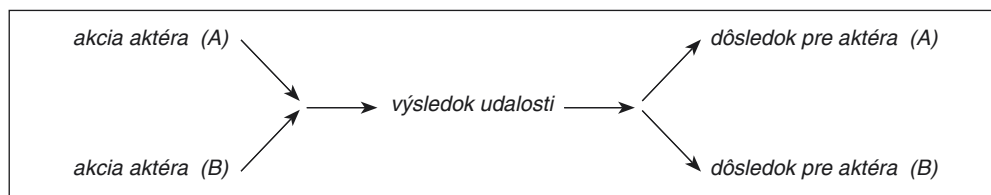
Hlavné myšlienkové pochody, ktoré viedli k formovaniu kritických záverov, operovali s aplikáciami negatívneho hlasovania do súčasných volebných systémov. Jeden z hlavných argument, ktorý sa prezentoval ako relevantný, odkazuje na patové situácie, ktoré môžu vzniknúť využívaním negatívneho hlasu. Kritika sa týkala modelového prípadu, keď významný kandidát, alebo subjekty, získavajú vďaka sčítavaniu kladných a negatívnych hlasov celkový nízky počet kladných „preferencií“, ktoré je možné premeniť na mandáty. Horší prípad by nastal, ak by v takomto systéme vznikla situácia, ktorá by operovala so subjektom/-ami pohybujúcich sa v záporných hodnotách. Tým pádom by sa nemohli zúčastniť prerozdeľovania úradov, resp. mandátov. To by zvýhodňovalo tretie subjekty, ktoré by na základe týchto predpokladov získali politický kapitál, prípadne by sa systém zablokoval.

Tento argument je pádny a nachádza opodstatnenie v praxi, avšak podobné argumenty o patových situáciách je možné konštruovať pri ktoromkoľvek volebnom systéme. Vzhľadom na empirické dáta, ktoré operujú s negatívnym hlasom, je možné aspoň z časti vyvrátiť tvrdenie na základe miery uplatňovania negatívnej preferencie, ktorý sa vyskytuje vo svete. Ako príklad je možné uviesť Nevadu z roku 2008 (0,65% voličov využilo možnosť voliť proti všetkým) (NSoS 2008), alebo Rusko v období 1993–2005 (priemerne sa využitie negatívneho hlasu pohybovalo v rozmedzí 2,8–4,7%) (Matoušková 2006: 100). To znamená, že patové situácie by sa vzhľadom na využitie možnosti negatívneho hlasu nemuseli vyskytnúť v takom rozsahu, ako to spomína kritika a negatívne hlasovanie by predstavovalo vhodnú formu vyjadrenia preferencie pre tých, ktorým efektívna možnosť voľby chýba.

Ďalším skeptickým argumentom bol fakt, že ľudia by mohli masovo využívať negatívny hlas a prevážili by tendencie niekoho poškodiť pred voľbou podporiť svojho kandidáta. Ľudská povaha je v tomto smere nevyspytateľná a jej interpretácia je v rovine dohadov, ktoré sa však môžu oprieť o teoretický konštrukt. Teória racionálnej voľby nám umožňuje obhajobu tvrdenia, že tento stav nenastane. V tomto postupe je dobré uvažovať v rovine účelovoračionálneho a hodnotovoračionálneho jednania (Weber 1998: 156–157) a ich vzájomného prelinania.

Ak operujeme v mantineloch teórie hier a využijeme „hru“ s nulovým súčtom (ak jeden kandidát stratí, druhý získa a naopak) (Dawkins 1998: 200), je možné hovoriť o rozhodnutí využiť negatívny hlas ako výsledok racionálnych úvah (porov. Downs 1957: 5–6). Elster konštatuje, že racionálna voľba je inštrument a je vedená výsledkom akcie (Elster 1966: 22; porov. Evans 2004: 69–70). V prípade, keď volič nemá svojho obľúbeného kandidáta, je možné tvrdiť, že následná voľba negatívnou preferenciou sa zdá ako racionálny výstup voličových úvah, pretože tak maximalizuje svoj zisk. Zaujímavejší myšlienkový pochod sa však formuje v hlave voliča, ktorý by podľa kritiky napriek tomu, že má svojho kandidáta, volil proti nepriateľovi, s cieľom poškodiť ho. Tu narážame na bod, v ktorom sa daná kritika dá z časti vyvrátiť a to vzhľadom na racionálnu voľbu a ideu maximalizácie zisku, prípadne minimalizácie škôd. Volič sa z pohľadu rozhodovania vníma ako architekt svojej budúcnosti (porov. Coleman 1973: 2) a z toho je odvodené i modelovanie situácie, ktorej sa zúčastňuje. Coleman definoval model, v ktorom sa jednoduchou operacionalizáciou načrtlo prostredie obsahujúce systém formovania voľby a jej výsledku. Schéma (obr. 1), ktorú vytvoril, vyjadruje zjednodušené vzťahy, ktoré sa v spoločnosti vyskytujú a pôsobia na človeka pri jeho rozhodnutiach (Coleman 1973: 43; porov. Evans 2004: 70):

Obr. 1: Schéma prostredia obsahujúceho systém formovania voľby a jej výsledok

Zdroj: Coleman 1973: 43

Ak si volič (aktér A) uvedomí, že svojou negatívnou voľbou stráca možnosť podporiť svojho kandidáta, oslabuje tým seba. Keďže volič objektívne nemôže určiť, ako sa rozhodnú ostatní (aktér B), jeho úvahy sú vedené po línii maximálneho využitia vlastného hlasu. Ak volí svojho kandidáta a prekoná nutkanie poškodiť súpera, aby jeho kandidát získal domnelú výhodu, dostáva sa do stavu, v ktorom sa jeho postavenie a postavenie jeho kandidáta pri najmenšom nijak nezhoršuje (minimálne straty). To sa nedá povedať o prípade, keď volí negatívne, pretože jeho kandidát stráca hlas. „Nepriateľ“ je síce oslabený, ale vlastný kandidát nie je o nič bližšie k víťazstvu (vo voľbách sú to kvóty, predpísane väčšiny a pod.) (porov. Ferejohn a Fiorina 1974: 535; Aldrich 1993: 259). Rozhodnutie podmieňujúce odovzdanie

hlasu vlastnému kandidátovi možno onačiť za inštrumentálnu racionalitu, ktorá je základnou premennou v tzv. Treshold model (porov. Saxonberg 1999: 29). Prostredníctvom nej, nie je dôležitý len racionálny výsledok, ale aj prostriedky, ktorými je dosiahnutý (Evnas 2004: 72). To predstavuje hlavný argument, v ktorom sa uplatňuje negatívne hlasovanie ako racionálna možnosť len pre voličov, ktorí inú alternatívu reálne (nie len formálne) ovplyvniť demokratický proces nemajú.

Niektoré kritické názory, ktoré vyvstali, operujú s problémom strachu kandidátov jasne sa vymedziť voči určitým témam ako následok obáv z „penalizácie“ negatívnym hlasom. V tomto smere je možné aspoň z časti nesúhlasiť a to na základe komplexného zakotvenia voličov, ktorí aj napriek nepopulárnym názorom, krokom a postupom sú ochotní v ďalších voľbách voliť toho istého kandidáta. Výmena hlasov za mandáty je komplexný proces, ktorý s negatívnym hlasom nezíska na jednoduchosti, ale určite ho neznehodnocuje. Niektoré opatrenia, ktoré nie sú populárne, môžu vyvolať v určitých ľuďoch zlosť a následné využitie možnosti negatívneho hlasu. Na druhej strane by sa našli určite aj takí, ktorí by na tom získali a následne by prinajmenšom prehodnotili svoju prípadnú negatívnu preferenciu z posledných volieb. Voličská základňa by sa tým pádom trochu pretvorila, ale jej výstupy by nemuseli byť príliš rozdielne.

10. Záver

Text si kládol za cieľ definovať negatívne hlasovanie ako formu vyjadrenia preferencie v akte voľby a to v prípade, že iné alternatívy v systéme nie sú vyjadrením slobody v plnej miere. Z konceptného hľadiska považujeme za úspech, že filozofické ospravedlnenie umožnilo skĺbenie liberalizmu a republikanizmu vystavané na kritike Berlinovho pojatia slobody a výsledok predstavoval kohézny celok ideí nadväzujúcich na Dahlovu teóriu demokratického procesu. V mnohých smeroch však možnosti, ktoré negatívne hlasovanie má, neboli analyzované vôbec. Medzi ne patrí napríklad využitie negatívnej preferencie v rámci kandidátok ako príklad najreálnejšej možnosti implementácie do spoločnosti (v istej podobe existuje v Lotyšsku porov. Davis a Ozolins 2001: 135–136)¹⁹, či využitie v iných volebných systémoch.

Napriek naplneniu cieľa, ktorý si práca určila, je vhodné uviesť možnosti, ktoré pred sebou daný koncept má. Ak prijmeme teoretickú argumentáciu, ktorá sa pokúsila skĺbiť poznatky volebného inžinierstva, výskumu volebných systémov a teórie demokracie, je namieste široká diskusia o praktickej aplikácii konceptu do spoločnosti. V prípade úspešného normatívneho dialógu, ktorého výsledky by neodsúdili koncept do zabudnutia, sa nám otvára veľká výzva ako teóriu previesť do praxe. Predovšetkým technické prevedenie, ktorého rozborom sa práca nezaoberala, predstavuje problém, ktorý si zaslúži pozornosť a vedecké preskúmanie. Až prax by ukázala, či teoretické modelovanie posilnilo demokraciu a podporilo zdravé fungovanie spoločnosti. Bez odvážnych rozhodnutí to však nebude možné. Prekážok, ktoré neprajú zmenám je mnoho, ale správne načasovanie a výber distribučných kanálov môže pomôcť myšlienkam, ktoré sa zdajú byť neuskutočniteľné.

Poznámky

1. K diskusii definície demokracie vid' Hloušek a Kopeček 2007: 15; Lijphart 1984: 1; Sartori 1993: 8–9, 37; Krieger et al. 2000: 123; Dahl 2001: 37–44; Čermák 1992.
2. Polyarchia v preklade znamená doslova „vláda mnohých“.
3. Príkladom takejto „nevedomosti“ bolo vikingské zhromaždenie Viking ting, alebo neskôr Island a jeho Althing.
4. Toto tvrdenie nachádza podporu v historickom vývoji ľudských práv, v ktorom politické práva predchádzali ostatným ľudským právam rozvíjajúcim sa postupne v 2. a 3. vlnе (Griffiths, O'Callaghan a Roach 2008: 142–146).
5. Obhajoba a vysvetlenie argumentov teórie zaberá R. Dahlovi viac než polovicu knihy *Demokracie a její kritici*. Pre ďalšie argumenty vid' Dahl 1995: 102–308.
6. Delegácia moci, resp. forma rozhodovania v minulosti nadobúdala aj iných foriem ako voľby v dnešnom ponímaní. Colomer napríklad uvádza talianske mestské štáty, ktoré využívali veľké zhromaždenia občanov, obsahujúce až 7tis. členov, prostredníctvom ktorého sa vyberali kandidáti na verejnú úradu – v prípade Benátok hlavne vojvoda (Colomer 2001: 19–21).
7. Medzi notoricky známe črty patria všeobecnosť, rovnosť a tajnosť. Tieto tri podmienky sa ďalej dopĺňajú princípom globálnosti, súťaživosťou, pravidelnosťou a definitívnosťou.
8. V ďalších úvahách je možné sa pýtať, či právo odkázať majetok potomstvu prináleží medzi prirodzené práva na majetok v úzkom slova zmysle, a pokiaľ áno, tak či skutočne zaväzuje k dodržiavaniu príkazov štátu, a nie „len“ *prirodzeného zákona*, pretože ten – rovnako ako prirodzené práva – predchádzal vzniku štátu (Plamenatz 1992: 351; Beitz 1980: 490 an.). Hannah Pitkin (1965: 994–997) dokonca dochádza k záveru, že koncept zmluvy/súhlasu je v Lockovej teórii v dôsledku *irelevantný*, pretože legitimita vlády záleží výhradne na jej charaktere – odkazuje na fakt, či vládne akty zodpovedajú obmedzeniam vyjadrených v pôvodnej zmluve, ktorá je sama o sebe vyjadrením prirodzeného zákona.
9. Problém nízkej volebnej účasti získava v súčasnej dobe najväčšiu aktuálnosť v súvislosti s demokratickými podmienkami a demokratickým procesom v Európskej únii, kde sa často hovorí o „legitimačnom“ alebo „demokratickom“ deficite – aj keď názory na ich závažnosť, či samotnú existenciu sa môžu líšiť a aj fakticky líšia (porov. Beetham a Lord 1998; Bellamy a Castiglione 2003; Dufek 2009: 45–47).
10. Vid' Dahlov demokratický proces v sekcii 4, jej rozbor v knihe *Demokracie a její kritici* a argumentáciu použitú pri filozofickom ospravedlnení konceptu v sekcii 6.
11. Modelovanie in priestore proporčného volebného systému slúži predovšetkým pre vykreslenie logiky fungovania negatívneho hlasovania, pričom nie je primárne zamerané na argumentačné normatívne posilnenie konceptu.
12. Jediný spôsob ako uplatniť svoje právo by existoval v založení vlastnej strany. Tento prístup sa však nedá reálne aplikovať na spoločnosť a preto predstavuje len formálnu možnosť ako vyjadriť svoju pozíciu.
13. Individuálne ospravedlnenie je napríklad následne späté s hypotetickými kontraktualistickými modelmi (vid' nižšie), porov. Rawls 1997; Gaus 1996.
14. Realisticky utopická politická filozofie tak podľa Rawlsa „skúma medze schodných politických možností“, čo sa týka, mimo iného, problému stability spravodlivej spoločnosti v podmienkach plurality morálnych a náboženských doktrín; Rawls 2001: 4, 13.
15. Cirkev ako inštitúcia dlhodobo vytvárala hodnotové základy v konštituovaní západných demokracií a jej vplyv je badať i po historických zmenách svetonázoru (kresťanské hodnoty sú prítomné napríklad v ústavných listinách).
16. Kritika Ch. Taylora, A. Swifta a G. McCalluma.
17. Najvyhranenejšia podoba tohto chápania negatívnej slobody má svoje korene v mechanistickej filozofii Thomasa Hobbesa, ktorý chápal slobodu výhradne ako absenciu vonkajších *fyzických* prekážok individuálneho *jednania* (pričom donútenie zo strany štátnej moci predstavuje takúto

prekážku) – toto pojatie slobody sa preto primárne vôbec netýka počtu alebo rozsahu alternatív, ktoré má jedinec (presnejšie povedané jeho vôľa) k dispozícii (Hobbes 1941: kap. XIV a XXI; porov. Oakeshott 1992: 264–265; Plamenatz 1992: 197–200). Je nutné zároveň pripustiť, že existujú i zástancovia negatívneho pojatia slobody, ktorí medzi relevantne obmedzenia slobody priradzujú i prekážky, ktoré neboli spôsobené zámerným jednaním, či dokonca sa na ich vzniku človek svojim jednaním vôbec nepodieľal – to všetko na základe striktnej perspektívy výhradne vonkajších fyzických obmedzení slobody (porov. Steiner 1994; Carter 2007: sekcia 5). Je pravdou, že debaty na tému, či samotná *hrozba* (násilie, donútenie apod.) predstavuje obmedzenie slobody, nie sú z hľadiska tejto časti textu kľúčové, ich „prevrtená“ podoba týkajúca sa možného *rozšírenia* individuálnej slobody prostredníctvom rozšírenia alternatív pre voľné rozhodnutie a/alebo jednanie však už áno.

18. Robert A. Dahl vo svojej knihe *O politickej rovnosti* (On Political Equality, 2006) prezentuje perspektívu, ktorá príliš nekorešponduje (aspoň zdanlivo) s rovnosťou v pojatí sociálnej kategórie. Svoje úvahy zasadzuje do kontextu, ktorý operuje s konceptmi sympatie a empatie, pričom zohľadňuje pozíciu emócií v tom, čo vníma človek ako spravodlivé. Táto argumentačná vetva fakticky operuje s predpokladom prítomnosti pocitu spravodlivosti a s tým súvisiacej rovnosti v predispozícii každého človeka (viď Dahl 2006: 39–47).
19. Mohlo by to napomôcť lepšej artikulácii požiadaviek voličov a zlepšenie kontroly nad stranickými elitami. Tento problém však miery do sféry praktických aplikácií a ako taký nepatrí do náplne tejto práce.

Zdroje

- Adamová, Karolína; Křížkovský, Ladislav; Šouša, Jiří a Šoušová, Jitka. 2001. *Politologický slovník*. Praha: C. H. Beck.
- Aldrich, John H. 1993. „Rational Choice and Turnout.“ *American Journal of Political Science* 37, č. 1, 246–278.
- Barry, Brian. 1995. *Justice as Impartiality*. Oxford: Oxford UP.
- Beetham, David a Lord, Christopher. 1998. *Legitimacy and the European Union*. London: Longman.
- Beitz, Charles. 1980. „Tacit Consent and Property Rights.“ *Political Theory* 8, č. 4, 487–502.
- Bellamy, Richard a Castiglione, Dario. 2003. „Legitimizing the Euro-‘Polity’ and its ‘Regime’. The Normative Turn in EU Studies.“ *European Journal of Political Theory* 2, č. 1, 7–34.
- Berlin, Isaiah. 1999. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor.
- Burton, Paul. 2004. „Power to the People? How to Judge Public Participation.“ *Local Economy* 19, č. 3, 193–198.
- Carter, Ian. 2007. „Positive and Negative Liberty.“ In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Ed. Edward N. Zalta. (<http://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative>).
- Colleman, James S. 1973. *The Mathematics of the Collective Action*. London: Heinemann Educational Books Ltd.
- Colomer, Joseph H. 2001. *Political Institutions: Democracy and Social Choice*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Čermák, Vladimír. 1992. *Otázka demokracie. I, Demokracie a totalitarismus*. Praha: Academia.
- Dahl, Robert A. 1971. *Polyarchy: participation and opposition*. New Haven: Yale University Press.
- Dahl, Robert A. 1982. *Dilemmas of Pluralist Democracy*. New Haven: Yale University Press.
- Dahl, Robert A. 1995. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing.
- Dahl, Robert A. 2001. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál.
- Dahl, Robert A. 2006. *On Political Equality*. New Heaven & London: Yale University Press.
- Davis, Philip J a Ozolins, Andrejs V. 2001. „The 1998 Parliamentary Election in Latvia.“ *Electoral Studies* 20, č. 1, 135–141.

- Dawkins, Richard. 1998. *Sobecký gen*. Praha: Mladá fronta.
- Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Dryzek, John S. 2000. *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford Univeristy Press.
- Dufek, Pavel. 2009. „Fortress Europe or Pace-Setter? Identity and Values in an Integrating Europe.“ *Politologický časopis* 16, č. 1, 44–62.
- Elster, Jon. 1966. *Nuts and Bolts for the Social Science*. New York: Cambridge University Press.
- Evans, Jocelyn A. J. 2004. *Voters & Voting: An introduction*. London: Sage Publications.
- Ferejohn, John A. a Fiorina, Morris P. 1974. „The Paradox of not Voting.“ *American Political Science Review* 68, č. 2, 525–536.
- Fishkin, James S. a Laslett, Peter. 2003. *Debating Deliberative Democracy*. Malden: Blackwell Publishing.
- Gauthier, David. 1986. *Morals by Agreement*. Oxford: Oxford Univeristy Press.
- Gaus, Gerald F. 1996. *Justificatory Liberalism*. Oxford: Oxford Univeristy Press.
- Griffiths, Martin; O’Callaghan, Terry a Roach, Steven C. 2008. *International Relations: The Key Concepts 2nd ed*. London/New York: Routledge.
- Hayek, Friedrich A. 2004. *Právo, zákonodarství a svoboda*. Praha: Academia.
- Held, David. 1993. *Models of Democracy*. Oxford: Polity Press.
- Hloušek, Vít a Kopeček, Lubomír. 2007. „Konsenzuální a konkurenční demokracie.“ In: *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Eds. Vít Hloušek a Lubomír Kopeček. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 203–231.
- Hobbes, Thomas. 1941. *Leviathan, neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*. Praha: Melantrich.
- Kant, Immanuel. 1974. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda.
- Krieger, Joel, ed. 2000. *Oxfordský slovník světové politiky*. Praha: OTTOVO nakladatelství.
- Kubát, Michal. 2004. „Volby a volební systémy.“ In: *Úvod do studia politické vědy*. Eds. Ladislav Caba-da a Michal Kubát. Praha: Eurolex Bohemia, 268–323.
- Lijphart, Arend. 1984. *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty One Century*. New Haven: Yale University Press.
- Lijphart, Arend et al. 1994. *Electoral Systems and Party Systems. Study of Twenty-seven Democracies 1945–1990*. Oxford: Oxford University Press.
- Locke, John. 1992. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda.
- Loužek, Marek. 2005. *Max Weber: Život a dílo. Weberovské interpretace*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- MacPherson, Crawford B. 1989. *The Life and Time Liberal Democracy*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Mareš, Miroslav. 2007. „Polyarchie.“ In: *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Eds. Vít Hloušek a Lubomír Kopeček. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 251–258.
- Matoušková, Markéta. 2006. „Reforma ruského volebního systému.“ *Evropská volební studia* 1, č. 1, 98–110.
- Montesquieu, Charles L. 2003. *O duchu zákonů*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk.
- Nevada Secretary of State – NSoS (2008): *Official Statewide General Election Results*. (<http://sos.state.nv.us/elections/results/2008StateWideGeneral/ElectionSummary.asp>).
- Novák, Miroslav. 2008. *Mezi demokracií a totalitářstvem. Aronova politická sociologie industriální společnosti 20. století*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Nozick, Robert. 1974. *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Books.
- Oakeshott, Michael. 1992. „Introduction to Leviathan.“ In: *Rationalism in Politics and Other Essays*. Ed. Michael Joseph Oakeshott. Indianapolis: Liberty Fund, 221–294.
- Parkin, Frank. 2002. *Max Weber*. London: Routledge.

- Pettit, Philip. 1999. *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Pitkin, Hannah. 1965. „Obligation and Consent—I.“ *The American Political Science Review* 59, č. 4, 990–999.
- Plamenatz, John. 1992. *Man and Society. Political and Social Theories From Machiavelli to Marx; Volume 1: From the Middle Ages to Locke*. London: Longman.
- Rawls, John. 1997. „The Idea of Public Reason Revisited.“ *The University of Chicago Law Review* 63, č. 3, 765–807.
- Rawls, John, ed. 1999. *A Theory of Justice Rev.* Cambridge, MA: Belknap Press.
- Rawls, John. 2001. *Justice as Fairness: a Restatement*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Reynolds, Andrew a Reilly, Ben. 1997. *The International IDEA Handbook of Electoral Systems design*. (http://twistedmatrix.com/users/z3p/files/esd_english.pdf).
- Sartori, Giovanni. 1993. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa.
- Sartori, Giovanni. 2001. *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Portál.
- Saxonberg, Steven. 1999. „The ‘Velvet Revolution’ and the Limits of Rational Choice Models.“ *Czech sociological review* 7, č.1, 23–36.
- Schumpeter, Joseph A. 1976. *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge.
- Steiner, Hillel. 1994. *An Essay on Rights*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Swift, Adam. 2005. *Politická filozofie: základní otázky moderní politologie*. Praha: Portál.
- Šedo, Jakub. 2004. „Volební právo a klasifikace volebních systémů.“ In: *Volební systémy*. Eds. Roman Chytilík a Jakub Šedo. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 11–36.
- Taylor, Charles. 1995. „Omyl negativní svobody.“ *Filozofický časopis* 43, č. 5, 795–814.
- Velek, Josef. 1995. „Ch. Taylor: Holistický individualismus, moderní identita a politika diference.“ *Filozofický časopis* roč. 43, č. 5, 815–827.
- Walzer, Michael. 1983. *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*. Princeton: Basic Books.
- Weber, Max. 1998a. „’Objektivita‘ sociálněvědného a sociálněpolitického poznání.“ In: *Metodologie, sociologie a politika*. Max Weber. Praha: OIKOYMENH, 7–63.
- Weber, Max. 1998b. „Základní sociologické pojmy.“ In: *Metodologie, sociologie a politika*. Max Weber. Praha: OIKOYMENH, 135–171.